

ÇAĞDAŞ SOSYOLOJİK İKİLEMLER İÇİN BİR MİLAT: PARSONS-SCHUTZ TARTIŞMASI

Mehmet Emin Balcı¹

Öz

Bu çalışmada “çağdaş sosyal teori”nin muhtemel doğum anlarından birine odaklanılmaktadır: Parsons ve Schutz tartışması. Yaşadıkları çağ ve aldıkları eğitim itibarıyla klasik sosyoloji dönemine ait olan iki sosyoloğun mektuplaşmaları çağdaş sosyolojinin ilerleyen süreçte yaşayacağı kuramsal gerilimler için adeta bir milattır. Toplumsal fenomenleri, bir meta-sistemin öngörülebilir sonucu olarak gören sistem yanlısı yaklaşımlar için Parsons; toplumsal fenomenleri bireyler arası bir etkinlik olarak gören aktör merkezli yaklaşımlar için Schutz kurucu bir referans olmuştur. Ülkemizde son yıllarda ciddi ilgi gören çağdaş sosyal teorinin imkan ve gerilimlerine tarihsel sosyolojik bir açılım kazandırmayı amaçlayan çalışmada Parsons ve Schutz’un birbirleri hakkındaki bilimsel yazıları ve özel yazışmaları eleştirel söylem analizine tabi tutulmaktadır. Öncelikle mektuplaşmanın ve polemiklerin nesnel tarihi tanımlanmaktadır. İkinci olarak söz konusu metinler tematik ve biçimsel olarak analiz edilmektedir. Son olarak da yazışmalar toplumsal eylem söyleminin birer dispozitifi olarak incelenmekte; Parsons ve Schutz’un söylemlerinin çağdaş sosyolojinin disiplinleşme süreci içindeki kurumsal konumlarının değişmesine sebep olan söylemsel etmenler tartışılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Toplumsal eylem, yapı-fail, sistem, fenomenoloji, eleştirel söylem analizi, sosyoloji tarih yazımı.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, mbalci@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5247-9824

A TURNING POINT FOR CONTEMPORARY SOCIOLOGICAL DILEMMAS: THE PARSONS-SCHUTZ DISCUSSION

Abstract

This study focuses on one of the possible moments of origin of the phrase “contemporary social theory”: the Parsons and Schutz debate. The correspondence of these two sociologists, who belonged to the period of classical sociology in terms of the age in which they lived and the education they received, represents a milestone of sorts for the theoretical tensions that contemporary sociology would experience in the future. While Parsons argued for a pro-systems approach that saw social phenomena as the predictable outcomes of meta-systems, Schutz was a major founder of the actor-centered approaches that see those phenomena as interpersonal activities. In this study, which aims to bring a historical sociological perspective to the possibilities and tensions of contemporary social theory, which has attracted serious attention in Turkey in recent years, the scientific writings and private mutual correspondence of Parsons and Schutz are subjected to critical discourse analysis. First, the objective history of correspondence and polemics is described. Secondly, the relevant texts are analyzed thematically and formally. Finally, their correspondence is examined as a dispositif of social action discourse and the discursive factors that caused changes in the institutional positions within Parsons and Schutz’s discourses in the discipline of contemporary sociology are discussed.

Keywords: Social action, structure-agency, system, phenomenology, critical discourse analysis, historiography of sociology.

GİRİŞ

Bilim adamları cemaatinin araştırmalarını üzerine inşa ettikleri temel epistemik kabuller, gerçeğin formüle edilme süreçlerini belirleyen bir episteme öncesi algı veya pratik bir topluluk *gestalt*'ı tarafından yapılandırılmıştır (Kuhn, 2021). Paradigmanın iç alanı ne kadar açık, kesin ve sistematik bir düzene sahipse dışarı da o kadar müphem ve dağınıktır. Bununla birlikte dışarıdan gelenin cazibesi ve dehşetini sıradan insanlar kadar bilim insanları da yaşar. Kendi kuramsal ve pratik savlarının dışındaki ilkelere yaslandığı için ötekilerin bilimine, en iyi ihtimal başka bir alanın bilgisi, en kötü ihtimalle ise sahte-bilim yaftası ile yaklaşırlar. Bu minvalde doğa bilimleri ve sosyal bilim tarihinin ölçülü diyaloglar kadar şiddetli tartışmalardan oluşması bir tesadüf değildir. Tarih disiplininde Tarihselci Okul ile Pozitivist Okul'un tartışmaları, iktisatta Carl Menger ve Gustave Schmoller'in tartışması ve elbette ki sosyolojide Tarde ve Durkheim arasındaki polemik insan bilimleri ve toplum bilimlerinde öne çıkan yöntem kavgalarından sadece birkaçıdır. Çağdaş sosyolojik ikilemler için bir milat teşkil eden Talcott Parsons ve Alfred Schutz arasındaki mektuplaşma süreci, metodolojik kamplaşmanın ilginç ancak sosyoloji tarih yazımında üzerinde fazla durulmamış anlarından biridir.

1939 yılında başlayan Parsons ve Schutz arasındaki yazışmalar 1941'in bahar ayları ile birlikte son bulur. Benzer bir entelektüel atmosferde yetişmiş, ortak problemler doğrultusunda analizlerini geliştirmiş ve hemen hemen aynı sosyolojik kabullerden hareket eden bu iki sosyoloğun diyaloglarının ortak bir noktada buluşma ihtimali ilk bakışta yüksek görülebilir. Parsons'ın lisans eğitimini Heidelberg'de, Schutz'un ise Viyana'da tamamlamış olması birtakım ortak arkadaşlara sahip olmaktan çok daha büyük bir önem ifade eder. Gerek Parsons gerekse de Schutz, düşüncelerini Alman sosyoloji geleneğinin kavramsal dağarcığı üzerine inşa etmişlerdir. Çalışmalarını pozitivism ve davranışçılık karşıtlığı temelinde yürütmeleri, ikisinin de idealist bir metodolojik çerçeve içinde hareket ettiklerini kanıtlar. Ayrıca her iki sosyoloğun çalışmalarında da Max Weber merkezi bir konumda bulunur. Ekonomik etkinliklerin toplumsal ilişkiler içindeki anlamını yorumlamaya çalışan iki sosyoloğun paralel anlayışlardan hareket ettiklerinin en büyük kanıtı ise, toplumsal fenomenlerin ve eylemlerin ancak bir referans çerçevesi içinde tanımlanabileceği kabulüdür (Parsons, 2015; Schutz, 1967).

Fakat iki varlığın birbirine benzer nitelikler taşıması, onları aynı etiket altında yan yana getirmek için bir zorunluluk oluşturmaz. Referanslardaki ortaklık birbirimizi anlamının zeminini hazırlasa da anlamak, doğrudan anlaşmaya sevk etmez. Karşılıklı bir anlaşmanın olmadığı noktada ise yanlış veya yetersiz anlaşılmanın ve bu türden suçlamaların yolu açılır. Gerçekten birbirlerine ilk gönderdikleri mektuplardan itibaren Parsons ve Schutz arasında yatıştırılmaz bir gerilim sezilmektedir: "*Parsons ve Schutz yazışmalarını okuyan herkes birbirlerinin çalışmalarını takdir eden ve saldırganca yaklaşmayan sürekli bir iyi niyet gösterisinin altında bir yaralanmışlık ve elem görebilir*" (Barber, 2004, s. 95).

Saygın akademik üslubun ve mümkün olduğunca ölçülü ifadelerin altında muhatabının toplum tasavvurunu yersiz gören bir öznel konumlandırma vardır. Sosyal bilimlerin temel problemleri hakkında benzer yaklaşımlar sergileyen iki kuramcının, birbirlerini gerçekten anlamaya çalışmak yerine sürekli bir mevzi savaşına girmesi ve ortak noktada buluşmayı reddetmesi sosyal teorinin en ilginç tartışmalarından birini, Lewis Coser'in deyiimiyle "*bir sağırlar diyalogunu*" (1979, s. 680) meydana getirmiştir.

Parsons ve Schutz arasındaki yazışmaların çağdaş sosyal teori içindeki konumuna yönelik çeşitli görüşler mevcuttur. Anthony Giddens'a göre bu metinler yapı ve fail gerilimi açısından ne özel bir ilgiyi hak etmekte ne de aydınlatıcı bir boyut taşımaktadır. Giddens'a (1979, s. 684) göre Parsons ve Schutz'un toplumsal hayata dair yazışmaları, ilham kaynakları olan Weber'in eylem kuramından

temelden kopmuş açıklamalardır. Coser (1979, s. 680), bu iki sosyoloğun ortak bir noktada buluşmayı başarmış olabilselerdi Amerikan sosyolojisinin mevcut halinden çok daha farklı bir şekil alabileceğini ileri sürer. Christian Etzrodt ise yarım kalan bu yazışmaların içerdiği problemlerin hala canlı ve çözümlenmemiş olduğunu belirterek günümüz sosyologlarının kendi duruşunu bu tartışma içinde geliştirmek zorunda olduğunu savunur (Etzrodt, 2013, s. 29). Öte yandan Parsons ve Schutz'un karşılıklı konumları, sistem merkezli ve aktör merkezli açıklamaların kesişim ve farkları için bir arketip oluşturmaktadır. Bununla birlikte söz konusu yazışmaların anlamı salt metin odaklı bir okuma ile kavranamaz. Tarafların ileri sürdükleri argümanlar, kurumsal formasyonları ve dayandıkları bilgi-iktidar düzenleri açığa çıkarılmadan anlaşılabilir.

Bu çalışmada, Parsons ve Schutz yazışmalarının içerdiği ve boşlukta bıraktıklarının söylem evrenini soruşturulması ile yapı ve aktör merkezli teorilerin soyutlanmış tarihinin soy-kütüksel bir analizinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda Parsons ve Schutz'un birbirleri hakkındaki bilimsel yazıları ve özel yazışmaları eleştirel bir söylem analizine tabi tutulmaktadır. İlk olarak toplumsal eylem söyleminin birer dispozitif olarak yazışmaların oluşum süreçlerini, metinlerin başlıca özelliklerini ve yazarların ortak tanış ağları ana hatları ile özetlenmiştir. Daha sonra, Schutz ve Parsons arasındaki özel yazışmalara ağırlık vererek bu mektupların söylemsel referansları ve ana temalarını değerlendiren bir içerik (tema) analizi yapılmıştır. Üçüncü olarak, yazarların retorik biçimleri, birbirlerini konumlandırma stratejileri ve etiketleme biçimleri değerlendirilmiştir. Son olarak, 20. yüzyılın ilk ve ikinci yarısında farklı şekillerde kurumsallaşan sosyolojik söylemin bu metinlere atfettiği farklı disiplinler değerlerin arka planı tartışılmıştır.

1. FOUCAULTCU SÖYLEM VE ELEŞTİREL SÖYLEM ANALİZİ

Konvansiyonel tarihsel açıklamaların dayandığı "gelişme yanılısaması" (Nisbet, 1969, s. 191), 20. yüzyılın başında özellikle bilim tarihi alanında farklı bir tarihsel metodolojinin eleştirilerine maruz kalır. Gaston Bachelard ve George Canguilhem gibi düşünce tarihçileri, egemen tarih anlatısının kökenindeki süreksizlikleri ve bilginin nesnellliğini ilan eden temel ilkelerin olumsuzluğunu göstererek mevcut bilgi-iktidar düzeninin epistemik sınırlarını teşhir etmeyi amaçlamışlardır. Bu tarihçiler, "bir bilimin kendisini hazırlayan hem de vaktinden önce kendisine dayanan bir bilimsellik öncesi düzeyin üstünde ve karşısında nasıl yer aldığını, onun hala kendisini engelleyen engelleri ve sınırları nasıl aşabildiğini" soruşturmuşlardır (Foucault, 1999, s. 243). Michel Foucault, seleflerinin çalışma mantığını modern toplumun çeşitli problemlerine uyarlamış ve özgün bir araştırma yönteminin temellerini atmıştır: eleştirel söylem analizi. Onun modern bilgi pratiklerinin tarihsel olarak nesneleşme ve kurumsallaşma sürecini ele alan tarih çalışmaları Siegfried Jäger ve Paul van Dyk gibi isimler tarafından medyatik göstergelere uygulanmıştır. Haber metinlerinden reklam filmlerine kadar pek çok yazılı ve görsel materyalin yorumlanmasında kullanılan eleştirel söylem analizi; mevcut gerçekliğin ardındaki iktidar yapılarını, aktörlerin özne konumlarının inşa süreçlerini, dilin betimleyici olduğu kadar değer yüklü ve infaz edici kullanımlarını deşifre etmeye odaklanır (Jäger, 2001, s. 33).

Foucault'a göre söylem, olayların doğrusal bir güzergâh takip ederek bir süreklilik mantığına bir araya geldiği ve son tahlilde dış dünyanın varlığı ile bilinç arasında herhangi bir mesafenin kalmadığı homojen bir zemin değildir. Foucault için söylem süreklilikler kadar süreksizlikleri de kapsar. Fenomenlerin etiyolojisi hakkındaki her açıklama aslında fenomeni yeniden inşa eder. Söylem, kesinliklerin yanı sıra müphemliklere, açığa çıkarma kadar yadsıma ve örtbas etmeye ev sahipliği yapar. Fenomenler 'herkes için' geçerli bir anlamla kurumsallaştırırken aynı zamanda öznelerin bilme arzusunu da harekete geçirir. Söylem alt/üst, doğru/yanlış veya özne/nesnel gibi kategorilerden biri üzerine inşa edilen bir bilgi türü değildir; kategorilerin içinin nasıl doldurulacağına karar veren bir üst mantıktır. Foucault'ya göre "gizli bir elin" bilinçli tercihi olarak zamandaki yolculuğuna başlamamasına

rağmen söylemin içeriğindeki önermeler keyfi bir değer taşımaz. Doğru ve yanlış, şeyleri anlamlı bir düzen içinde konumlandırma arzusunun bir ürünü olarak, söylemin içinde önceden belirlenmiş olarak yer alır. Söz konusu belirlenmelerin kaynağı hakkında yaptığımız her soruşturma aynı zamanda bir 'dışlama sisteminin' doğuşuna katkı yapar (Foucault, 1995, s. 13). Yani söylemin sınırlarının dışında nelerin bulunduğunu her keşfetme çabası söylemin kapatma aygıtları tarafından savuşturulur. Bununla birlikte Foucault, kapatma/serbest bırakma pratiklerinin modern zamanlara has bir dökümünü çıkarmayı değil; birer sonuç olarak kapatmanın iktidar içinde nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymayı amaçlar (Foucault, 2014, ss. 69-72).

Foucault'nun söylemin temsiliyetinde disiplinin denetim ve karar mekanizmalarına verdiği önem, bilgi ve eylem pratiklerini disiplinerliğe özdeşlediği algısı yaratmıştır. Bununla birlikte Foucault geç dönem eserlerinde ve söyleşilerinde söylemin karanlık tarafı ile yüzleşecek bir kavram inşa eder: dispozitif. Foucault'ya göre dispozitif, disiplin tarafından ölçüleri, kategorileri ve kuralları belirlenmemiş ortak bilgi havuzunun dışındaki pratiklerdir. Başka bir deyişle dispozitifler, disiplin tarafından kurulan epistemik alana giriş yapmamış veya henüz giriş yapmamış etkinliklerdir. Foucault'ya göre dispozitifler, söylemsel ilişkilerin kurulmasını sağlayan ama aynı zamanda bu ilişkilerin yansması olarak kendini gösteren aygıtlardır (Gordon, 1980, s. 194). Söylem/ler özne ve nesne arasındaki boşluğu doldurarak hayat bulur. Bu bağlamda özneye bir nesnelleştirme (*objectivation*) pratiği meydana getirirken aynı şekilde disiplinlerin nesnelleştirme (*objectification*) süreçlerine öznel bir anlam yükler. Söylem sadece şeylerin nasıl bilindiği ile değil, şeyleri ve aktörleri kendine çeken bir gerçeklik tekeli kurmakla ilgilidir.

Söz konusu gerçeklik bir yandan disiplinler aracılığı ile nesnelerin dünyasını kendi kurallarına göre üretirken, insanlar-arası ilişkilerin de bu alanda yeniden üretilmesini sağlar. Disiplinlerin özerk rasyonelliği, aktörlerin eylemliliği ve söylemsel gerçeklikler bir bütün olarak dispozitifler üzerinde görünür. Sigfried Jäger'a göre "*çeşitli yollarla birbirine tutturulan ve iç içe geçen total bir sanat eserinin topluluğun bütün kuşatıcı dispozitiflerini şekillendirmesi olan*" (Jäger, 2001, s. 33) dispozitifler eleştirel söylem analizinin başlangıç noktasını oluşturur. Bir analistin araştırmasında seçtiği her problem, dispozitifin tabakalaşmış söylemsel gerçekliğince üretilmiştir. Jäger'a göre eleştirel bir söylem analizi dispozitiflerin barındırdığı farklı söylemleri açığa çıkarmayı hedefleyen beş basamaktan oluşur: söylemin arka planının ana hatlarıyla özetlenmesi, söylemi örnekleyen materyallerin (söylem parçalarının) seçimi, materyallerin toplanması, söylem parçalarının genel analizi: metnin yüzeysel özellikleri (başlık, sayfa sayısı, yayın yeri), ana temalar ve alt temalar, söylemin detaylı analizi: temel referanslar, metaforlar, retorikler, argümanlar (Arkonaç, 2014, s. 184; Wodak ve Meyer, 2001, ss. 54-56). Çalışmada Jäger'ın eleştirel söylem analizi basamaklarından istifade edilmiş, yazışmaların arka planı verildikten sonra Parsons ve Schutz'un mektupları içerik ve biçimsel olarak analiz edilmiştir. Daha sonra ise söz konusu isimlerin disiplin içindeki konumlarını belirleyen söylemsel değişimler ele alınmıştır.

2. YAZIŞMALARIN ARKA PLANI

Parsons ve Schutz arasındaki yazışmaların başlangıcı, muhtemelen ikisinin de ortak ağında yer alan isimler vesilesiyle olmuştur. Schutz'un Parsons'ın fikirlerini tanımasına aracı olan isimlerin başında Friedrich von Hayek gelir. 1937 yılında London School of Economics (LSE) bünyesinde çıkan *Economica* dergisinde,² bir grup İngiliz bilim adamı Schutz'un *Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi*'ndeki (*Phenomenology of Social World*) görüşlerinin bir özetini yayımlar. Bunun ardındansa Schutz'un

² 1921-2010 yılları arasında çıkan dergi, Schutz'un bahsettiği yıllarda kapitalizmin krizinin ekonomik, sosyal ve siyasal bağlamını tartışan ve Avrupa'da ve Amerika'da bu konuda yayınlanmış eserleri İngiliz okuyucusuna tanıtan bir politika izlemiştir. Derginin 1937 yılındaki sayılarında Schutz'un kitabından bahseden bir yazı kaleme alınmamıştır. Şubat 1938 tarihli 17. sayısında ise Parsons'ın kitabına ekonomi ile ilgili kaynakça bölümünde yer verilmiştir.

Parsons'ın *Toplumsal Eylemin Yapısı'nı* (*The Structure of Social Action*) değerlendirmesi ricası gelir. Schutz, derginin editörü ve kadim dostu Hayek ile olan görüşmeleri neticesinde, 1938 yılı için kitabın beş bin kelimelelik bir değerlendirmesini yapmayı planlar (Grathoff, 1978, s. 96). Schutz'un Viyana'daki yaşantısında onun yakın çevresinde yer alan Hayek'le ilişkisi Londra'ya iltica yıllarında da devam etmiştir. Parsons'ın hem Hayek'in göreve başladığı yıllarda Heidelberg'te doktorasını sürdürmesi hem de bir yıl LSE'de eğitim almış olması ikilinin ortak tanıdıkların bulunduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

Parsons'ın Schutz'un fikirlerini tanımasına vesile olan kişi, Heidelberg yıllarında beraber çalıştığı ünlü Weber uzmanı Friedrich von Schelting'dir. *Toplumsal Eylemin Yapısı'nı* yazdığı süreçte Parsons ile Schelting, Schutz'un kitabı hakkında uzun bir sohbet gerçekleştirir (Grathoff, 1978, s. 108). Parsons, Schutz'un *Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi'n*i okuduğunu belirtir ama kitabı, onun temel sorunsallarını paylaşmayan ikincil kaynaklar arasında konumlandırır.

İki tarafın yazışma sürecinde anılması gereken bir diğer isim ise Eric Voegelin'dir. Viyana Üniversitesinde eğitim alan bir siyaset bilimci olan Voegelin, Schutz'un yakın arkadaşlarından biridir. Ayrıca Amerika'ya iltica ettiği yıllarda Parsons'la da sık sık görüş alışverişinde bulunmuştur. Gerek Parsons gerekse de Schutz, mektuplaşmaları hakkındaki izlenimlerini Voegelin'le paylaşmışlardır. Voegelin, iki tarafın tanışmasına vesile olan bir isim olmamakla beraber tartışma süresince farklı entelektüel iklimlerin etkisinden doğan yanlış anlamaları gidermeye çalışmıştır.³

Ortak tanıdık ağlarından görüleceği üzere, Parsons ve Schutz aynı sosyal uzamı paylaşmasalar da benzer entelektüel ağların etkisinde çalışmalarını yürütmektedir. Bu bağlamda şahsen tanışmalarından önce yolları zaten kesilmiş ve birbirleri hakkında bir izlenim edinmişlerdir. İlk karşılaşmaları ise 1940 yılında Boston'da gerçekleşir. Parsons, Joseph Schumpeter ile birlikte düzenlediği 'rasyonalite seminerlerine' Schutz'u davet edip, *Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi* ile ilgili bir sunum yapmasını teklif eder. Schutz'un burada verdiği '*Toplumsal Dünyada Rasyonalite Problemi*' isimli ders, ikili arasındaki gerilimin fitilini ateşler (Schutz, 1976, ss. 64-88; Coser, 1979, s. 680). Bu toplantıda ikili, Schutz'un *Economica* dergisinde yayımlayacağı değerlendirme yazısının temel konuları, daha doğru bir deyişle 'tartışma programı' üzerinde uzlaşır. Kaleme alınan yirmi beş bin kelimelelik 'kâğıt canavarı', derginin kelime limitini aştığı için yayımlanamaz (Grathoff, 1978, s. 97). Bu sebeple Schutz değerlendirmesini, Parsons'ın 30 Ekim 1940 tarihli mektubuna cevaben doğrudan yollar.

Sekiz mektuptan oluşan Parsons ve Schutz arasındaki yazışmalara ek olarak, Parsons'ın 1974 yılında bu mektuplar hakkındaki düşüncelerini aktardığı bir değerlendirme makalesi bulunmaktadır.⁴ İlk mektup Parsons tarafından gönderilmiş, son mektubu ise Schutz kaleme almıştır. Schutz'un 15 Kasım 1940 tarihli mektubu ve bu mektupla gönderdiği değerlendirme yazısına Parsons üç uzun mektupla karşılık verir. Zaman zaman hoyratlaşan bir üslupla kaleme alınan metinlerin ardından Schutz Parsons'dan mektuplarında yaptığı karşı eleştirilere cevap vermek için zaman ister. 17 Mart 1941 tarihinde öncelikle kendisinin yetiştiği ortam ve Amerikan ortamındaki farklılıkları, sonrasında Parsons ile ortak geçmişlerini hatırlatan, aralarındaki 'yanlış anlamaların' terminolojik ifadeler ve problem

³ Parsons, Schutz ile tartışmasındaki terminoloji kaynaklı yanlış anlamalar için daha iyi anlaşığı Voegelin'den yardım istemiş, aralarındaki gerilimin kişisel bir husumete dönüşmemesi için arabulucu olmasını talep etmiştir (Lequire ve Silver, 2013, ss. 48-49). Yayımlanmış mektuplarında birkaç kere bu konuya değinip Voegelin'in düşüncelerini sormuş fakat hayal kırıklığına uğradığını belirtmekten geri kalmamıştır (Wagner ve Weiss, 2011, s. 85).

⁴ Bu çalışmada Richard Grathoff'un 1978 yılındaki derlemesini esas alınmıştır. Schutz'un yakın arkadaşı ve öğrencisi Maurice Natanson'un önsözünü yazdığı bu derleme ikili arasındaki yazışmaların sosyal bilim kamusuna duyurulduğu ilk mecradır. Parsons'la ve Schutz'un eşi ile doğrudan temas kurarak yayımlanmış olması kitabı bir kat daha değerli kılmaktadır. Parsons bu derlemeye "Retrospect" başlıklı -yazışmalar hakkındaki güncel görüşlerini belirten- bir makale ile katkı sağlamıştır. Mektuplar ve Parsons'ın söz konusu makalesi daha sonra Schutz'un "Toplu Yazılar"ının (*Collected Papers*) beşinci cildinde yayımlanmıştır.

tercihlerinden kaynaklanmış olabileceğini belirten mektubunu gönderir. Buna karşılık Parsons'dan kişisel ilişkilerinin bozulmamasını rica eden ama onun toplumsal eylem anlayışını yetersiz bulduğunu belirtmekten de geri kalmayan görece kısa bir mektup alır. Schutz, 21 Nisan 1941 tarihinde benzer temennileri paylaştığını belirtir. Aralarındaki ilişki bir diyalogdan tartışmaya dönüştüğü için üzgün gözükken Schutz, Parsons'ın son mektubundaki eleştirileri değerlendiren bir cevap yazacağını belirtmişse de bu cevap hiç gönderilmemiştir.

Schutz'un ilk mektubu ve ekindeki değerlendirme yazısı, *Toplumsal Eylemin Yapısı*'nin üç noktada tartışılabilceğini (kuram-olgu ortaklığı, toplumsal eylem analizi ve iradeci eylem teorisi) belirtir. Schutz, toplumsal olgunun eylemlerin anlamı ile ilgili olduğunu ve klasik sosyologların eylemin ortak bir anlam çerçevesini üretmeye çalıştığı konusunda Parsons'la mutabık olduğunu ileri sürer (Grathoff, 1978, s. 10). Bununla birlikte, Parsons'ı öznel bir bakış açısı ve aktörün eylemi anlamlandırma süreçlerini dikkate almayan bir eylem kuramı geliştirdiği için eleştirir. Ona göre Parsons'ın çabası, bilimsel diye adlandırdığı nesnel bir eylem çerçevesi inşa etmekle naif bir hataya düşmüştür (Grathoff, 1978, s. 28). Schutz mektuplarında tek amacının Amerika'daki en yetkin isimlerden biri olarak gördüğü Parsons ile toplumsal eylem kuramının sorunlarına dair bir fikir alışverişinde bulunmak ve alanın önemli problemleri bağlamında bir tartışmanın başlangıcını yapmak olduğunu (Grathoff, 1978, s. 105) ifade eder. Satır aralarında kendi fenomenolojik yönteminin gerekliliğini savunan pedagojik söylemi fark edilmeyecek gibi değildir. Bu durum Parsons'ın üslubundaki sert tonu kısmen açıklasa da, bu pedagojik tutumunun ikili arasındaki tartışmayı yarım bırakan tek sebep olduğunu savunmak güçtür.

Parsons, Schutz'un değerlendirme yazısına binaen kaleme aldığı üç mektupta öncelikle onu kendi projesini yeterince anlamamakla ve yanlış yorumlamakla eleştirir (Grathoff, 1978, s. 76). Schutz'un öznel bakış açısı meselesine yaptığı vurgunun kendi amacını oluşturan genel geçer bir kuram inşası ile çeliştiğini ileri sürer (Grathoff, 1978, s. 91). Üstelik fenomenolojik bir kuramın ampirik gerçeklerle örtüşmediğini ve bilim dışı bir yaklaşım olduğunu savunur (Grathoff, 1978, s. 66, 88). Parsons bu tartışmada, Schutz'un çalışmalarının toplumsal eylemin bilimsel açıklama sahasına değil eylemin felsefi problemlerini tartışan metodoloji sahasına ait olduğu kanısındadır (Grathoff, 1978, s. 65). 1974 tarihli makalesinde Parsons, yazışmalardaki konumunu ve Schutz'un onun duruşundan farkını okuyucuya tekrar hatırlatmıştır. Sosyal teoride Schutz'tan ilham alan güncel çalışmaların "gündelik yaşam ve bilim adamlarının davranışları arasında keskin bir ayırım öngörmekle hata yaptıklarını" vurgulayarak otuz yıldır durduğu pozisyonu sosyoloji kamusu ile paylaşır (Grathoff, 1974, s. 124). Schutz'un yayımlanmamış değerlendirmesi ile başlayan yazışmalar, özel ve kamusal kimliklerin iç içe geçtiği bir sosyoloji söylemi açığa çıkarmıştır. Bu bağlamda söz konusu metinlerin, eleştirel söylem analizi terminolojisinden yararlanarak belirtirsek, hem bir disiplinin buyurgan bilgi düzenine hem de dispozitiflerin söylemin dışına taşan öznel anlamlarına işaret ettiği söylenebilir.

3. YAZIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ

Bu kısımda Parsons ve Schutz arasındaki başlıca tartışma eksenleri, Schutz'un değerlendirme yazısı ve Parsons'ın 'Retro' yazısı dahil edilerek ele alınmaya çalışılacaktır. İkili arasındaki her problemin bir envanterini çıkarmak yerine, söylemsel farkın kendini belli ettiği tartışma noktalarına odaklanılacaktır. Tarafların birbirlerini anlamasını imkânsız kılan etmenin yöntemsel ayrımlardan değil; temsilcisi oldukları bilim geleneklerinin temel ilke ve işleyiş tarzlarındaki farklılıklardan kaynaklandığı söylenebilir. İkilinin eylem anlayışı noktasında kendini dışa vuran genel bilimsel program ve ampirizm problemlerine yer verilecektir. Böylece, özelden genele giden bir analitik güzergâh üzerinde hareket edilerek metinlerin gizli kalan söylemsel kurulumları daha açık bir şekilde ortaya konabilecektir.

3.1. Eylem Analizi Problemi

Hem Parsons hem de Schutz için toplumsal fenomenlerin analizi aslında toplumsal eylemleri anlamlandırma problemidir. Bu ortak nokta, Weber'den ciddi şekilde etkilenmiş iki düşünürün aynı paradigma içinde hareket ettiğine dair yüzeysel bir izlenim edinmek için yeterlidir. Öte yandan, tarafların toplumsal eylemi sorunsallaştırma biçimlerinin taban tabana zıt olduğu, yazışmaların tüm satırlarında kendini hissettirir. Parsons, toplumsal eylemin bütün durumlara uyarlanabilecek aktörler üstü bir referans çerçevesi ile açıklanabileceğine inanırken; Schutz'a göre eylem, aktörün içsel zaman algısının, öznel deneyimini anlamlandırma sürecinin bir ürünüdür (Balci, 2020). Açıklama tarzlarındaki farklılaşma, tarafların temel tez ve karşı tezlerini geliştirirken başvurduğu argümanlardan biridir.

Schutz, yayımlanmamış değerlendirmesinde, *Toplumsal Eylemin Yapısı*'nda bilim adamlarının açık bir şekilde ortaya koyabileceği savunulan 'eylemin normatif düzeni' fikrini hedef alır. *Toplumsal Eylemin Yapısı*'nda somut fiil (*concrete act*) ve birim fiil (*unit act*)⁵ arasında yapılan ayrıma katılmakla beraber, analitik bir eylem şablonundan hareket eden toplum bilimlerinin bireyin ve toplulukların eylemlerini anlamlandırmaktan çok kendi problem sahalarına gömüldüğünü şöyle savunur: "(...) Sosyal fenomenlerle uğraşan bir çok disiplin (ekonomi gibi aralarındaki en gelişmiş olanları da dahil) bireysel ve kolektif fiillere dahil olmaksızın kendi vazifelerini icra etmektedir" (Grathoff, 1978, s. 25). Schutz'a göre Parsons'ın iradeci eylem kuramının zaafı; pozitivizmde olduğu gibi, aktörün eylemi öznel bir şekilde anlamlandırma süreçlerini yadsımasıdır. Eylemleri, Parsons gibi normatif bir düzenin yaptırımı olarak görmek, normların aktörün bilincine sızmasındaki gizemi açıklamaya yetmez. Schutz, Parsons'la yaptığı tek görüşmede de normların Parsons'ın kuramının metafizik kökenine dair herhangi bir tatmin edici yanıt alamadığını da ekleyerek şunları söyler: "Bütün anlama çabası ve Parsons'la yaptığı özel konuşmalara rağmen bu satırların yazarı için eylemin normatif değeri fazlasıyla esrarengiz olmayı sürdürüyor. (...) Norm aktörün zihninde "Ol!" emri ile ortaya çıkmış gibi görünüyor" (Grathoff, 1978, s. 30).

Schutz'a göre Parsons'ın öznellikten anladığı, aktörlerin kendilerini aşan normatif bir düzenin varlığını olduğu haliyle kabul etmeleri ve onun kategorik buyruklarını yerine getirmelerinden ibarettir. Parsons ne bütün eylemlerimizin kaynağı olan öznel deneyimlerimizi içe-bakışçı bir şekilde yorumlayacak kategoriler geliştirmekle ne de aktörün deneyimindeki farklı anlam katmanlarını açığa çıkarmakla ilgilenir. Schutz'a göre Parsons, aktörler arasındaki farkı ortadan kaldıracak genel bir sistem içinde toplumsal eylemleri homojen ve nesnel bir açıklamanın parçası kılmayı amaçlamaktadır. Schutz bu durumu şöyle dile getirmektedir: "Profesör Parsons kesinlikle öznel açıdan aktörün zihninde gerçekten ne olup bittiğini sormuyor. Analizi yalnızca aktörün zihninde olup bitenleri açıklayacak ve öngörecektir kuramsal bir şemanın nasıl inşa edileceği ile ilgileniyor. Bu yüzden Parsons gerçek öznel kategorileri açığa çıkarmakla değil yalnızca öznel bakış açısını yorumlayacak nesnel kategoriler aramakla uğraşılıyor" (Grathoff, 1978, s. 36).

Yazışma süresince Parsons'ın eylem kuramının öznel bakış açısını yadsıyan sert ve kışkırtıcı mektuplarının ardından Schutz eleştiri tonunu yükseltir. Toplumsal Eylemin Yapısı'nın, pozitivist ve idealist gelenek arasında üçüncü bir yol olarak iradeci eylem kuramının temsilcisi olduğu iddiasına (Parsons, 2015:484) sözü getirir. Schutz, Parsons'ın iradeci eylem kuramının, pozitivism ve idealizmle aynı mantığı izlediğini ve aktörün kullandığı değerlendirme kategorilerini dışladığını şu şekilde ifade

⁵ Parsons'a göre somut fiil toplumsal eylemin analiz edilmemiş, amprik ve çok katmanlı boyutunu; birim fiil ise toplumsal eylemin bir açıklama sistemi içinde kazandığı teorik işlevi ifade eder (Parsons, 2015, s. 77; Habermas, 2001, s. 655).

etmektedir: “Tezime göre eylem bilimleri bütünüyle bir aktörün fiilleri tarafından oluşturulmuş nesnelere uğraştığı analitik bir seviyeye erişebilir ancak bunu aktörün bizzat kendisini ve fiillerini düşünmeksizin yani eylem kategorilerini çıkararak yapar. Bu doğrudur, ki öyle olduğunu sanıyorum, hiçbir eylem kuramının -pozitivist ve iradeci- birbirinden farkı yoktur” (Grathoff, 1978, s. 100).

Gerçek ve sahte bilim tartışmalarının Nazi tecrübesinden sonra ayyuka çıktığı ve pozitivistimin diğer totaliter düşünce sistemleri ile birlikte günah keçisi ilan edildiği bir dönemde, Schutz’un Parsonsçı eylem kuramını pozitivistlikle anması bir tür dışlama stratejisidir. Karşı çıktığı bir toplum felsefesinde Parsonsçı eylem analizini konumlandırmak ikili arasındaki kuramsal kılıçların zaten çekildiğini gösterir. Bununla birlikte, yazışmalarda pozitivistim ifadesini bir yorum değil yafta olarak ilk dile getiren Parsons olur (Grathoff, 1978, s. 64).

Parsons, pozitivistim yakıştırmalarıyla Schutz’un somut ve analitik eylem arasındaki ayrımı yanlış anladığını kasteder. Schutz’un ona yönelttiği noktanın, aktörün toplumsal durumlarda sergilediği davranışların mutlak açıklamasına erişme iddiasının, kökten bir yanlış anlama olduğunu belirtir. Ayrıca Schutz’un “normların olgusal zorunluluğunu da yanlış anladığını” savunur (Grathoff, 1978, s. 69). Parsons da, Schutz gibi, eylemleri anlamlandıran şeyin aktörün değer yönelimleri olduğunu kabul ettiğini fakat bu değerlerin nesneliliğinin, bizzat eyleyenin kendisi tarafından değil sosyal gözlemciler tarafından kurulabileceğini iddia eder (Grathoff, 1978, s. 69).

Parsons, Schutz’un aksine, bilim adamlarının açıklamalarında kullandığı eylem şablonunun keyfi değil, tüm anlamlandırma süreçlerinin dayandığı yapısal kategorileri içeren bir teşebbüs olduğunu savunur. Başka bir deyişle Parsons, eylemin bazı unsurlarını bir araya getiren kuramsal bir çerçeve geliştirmekten ziyade bu açıklamaların dayandığı her olasılığı kuşatacak bir kuramsal evren inşa etmeyi amaçlar. Parsons için eylemin anlamı gündelik karşılaşmalardan edinilen heuristik bir bilgiden ziyade, belirli bir referans çerçevesinin seçtiklerinden üretilir: “Her şeyden öte, aktörün kendi hakkında bildikleri ontolojik gerçekliğin bir şekilde doğrudan bir yansıması değildir ancak kavramsal bir şema aracılığıyla açığa çıkar. [Aktörün bilgileri y.n.] Gözlemcinin diğerleri hakkında bildiklerinin olgu olarak seçilmesi ve titiz bir şekilde örgütlenmesinin sonucudur” (Grathoff, 1978, s. 84).

Parsons, aktörün öznel deneyimlerinin büyük ölçüde açıklanabileceğinden emindir ancak aktörün saf deneysel anlamını doğrudan ortaya çıkarmayı ‘bilimsel olarak’ mümkün görmediğinden “fenomenolojik analiz konusunda şüpheleri” (Grathoff, 1978, s. 88) vardır. Schutz’un savunduğu türden amaçlar güden yaklaşımlar bilimsel söylemin dışında hareket etmektedir. Bu ibarelerin birkaç sayfa gerisinde Parsons’ın fenomenolojiyi psikanalizle anması oldukça çarpıcıdır: “Bence, aktörün deneyimleri hakkındaki her tür fenomenolojik düşünce bu açıdan psikanalitik süreçlerle aynı genellik seviyesinde bulunur; fenomenolojinin kesinlikle öznel olanın tam ve ön-yargısız bir resmini sunduğunu düşünüyorum” (Grathoff, 1978, s. 84). 2. Dünya Savaşı ertesinde psikanalizin sahte bir bilim olarak anıldığı (Popper, 2022) şaibeli bir sicile sahip olduğunu hatırlandığında bu ifadelerin bir kat daha dışlayıcı bir anlama sahip olduğunu görülebilir. Kısacası, Parsons fenomenolojik felsefeye dayalı bir eylem kuramının bilimsel olamayacağı imasında bulunmaktadır.

3.2. Bilimsel Bilginin Mahiyeti

Parsons ve Schutz’un eylem analizi konusunda farklılaşmalarının bilimsel teoriye yükledikleri anlamdan kaynaklandığı dikkatli bir bakıştan kaçmayacaktır. Gerçekten de Parsons, Schutz’un yayımlanmamış değerlendirmesine verdiği ilk cevaptan itibaren onun filozof kimliğinin bilimsel düşüncenin doğasına uygun hareket etmesine engel olduğu inancındadır: “Beni yanlış anlamamızın birincil sebebinin kuramsal sistemin mantığını tamamen yanlış düşünmeniz olduğu kanısındayım” (Grathoff, 1978, s. 73). Retro (1974) yazısında tekrar bu durumu vurgulayan Parsons, kendi bilim

anlayışının Kantçı felsefenin etkisinde biçimlendiği belirtir. Buna göre bilimsel teoriler, fenomenleri inşa ettikleri kavramsal formasyonlar aracılığı ile bir temsil düzenine eklenir. Parsons, hakikati bütün çıplaklığı ile gözler önüne seremese de hakikate en yakın bilginin bilim adamlarının tarafsız analizleri ile elde edilebileceğine inanan klasik bilim felsefesinden ilham alır. Bu ilke ışığında, Parsons toplumsal eylemlerin aktörlerin doğrudan deneyimlerine değil, bilim adamlarının kavramsal şablonları dolayımında bilinebileceği kanısındadır. Bilim felsefelerindeki epistemolojik kabuller ikilinin bilimsel açıklamalara yükledikleri gaye ve sorunsallaştırma usullerine de etki eder: *“Eylemin rasyonel anlamı, özellikle aktörün zihnindeki rasyonel anlam, Kant’ın deyimiyle duyu verilerinin eşdeğerlerinin bir kombinasyonuna karşılık gelen zihnimdeki kültürel varlığı gerektirir. Öte yandan bence Schutz, Husserl’in fenomenolojik indirgemesi olarak adlandırdığı şey aracılığı ile aktörün öznel durumunun, Henderson’un deyimi ile herhangi bir “kavramsal şemada” örgütlenmeye gerek duymaksızın doğrudan deneyime açık olduğu kanısındadır”* (Grathoff, 1978, s. 116).

Schutz, Parsons’ın eylem kuramının aktörün öznel deneyimini anlaşılır kılacak bir araştırma mantığından ziyade, sosyal bilimcilerin tortulaşmış akıl yürütmesini kabul ettiğini ileri sürer. Schutz’a göre, Parsons’ın yorumunda öznellik, toplumsal kuramın zorunlu olmayan bir şartı olarak kabul edilirken aktör sonunda kapı dışarı edileceği bir nesnelleştirme süreci içinde kavranır (Grathoff, 1978, s. 43). Neticede Schutz’a göre Parsons sosyal bilimcilerin naif kuramsal beklentileriyle hareket eder: *“Bilimsel gözlemci nesnel veya öznel referans çerçevesi içinde sosyal dünyayı ele almaya karar verir. Bu kararlar başından itibaren belirlenen çerçeve, sosyal dünyanın çalışılabilir hale gelen kısımlarını sınırlar. Sosyal bilimlerin metodolojisinin temel ilkesi şudur: İlgilendiğin sorun için yeterli bir referans çerçevesi seç, sınır ve imkanlarını düşün, kavramlarını birbiri ile uyumlu ve tutarlı kıl, bu şemayı bir kere kabul ettiğinde ona yapış!!!”* (Grathoff, 1978, s. 49).

Parsons, Schutz’un değerlendirmesindeki öznellik eleştirisini kabul etmiş gözükür. Parsons’da aktörlerin öznel durumları, klasik mekanikte vektörlerin veya kuantum mekaniğinde atomun parçacıklı veya dalgacı olmasının sağladığı işlevlerden farklı bir misyona sahip değildir. Öznellik, eylem sisteminin sınırları, bileşenler arasında tayin ettiği ilişki düzeni, ihtiyaç ve kaynak dengesinin bir yansımasıdır (Grathoff, 1978, s. 89). Buna mukabil Parsons, Schutz’un aktörün kendi deneyimleri hakkındaki refleksif düşünme sürecine yaptığı vurguyu, bilimsel açıklamaya ters düşen alternatif bir girişim olarak değerlendirir. Bu noktada Parsons’ın, Schutz’un aktörün doğrudan deneyimlerini vurgulayan sağ-duyu analizlerini yanlış anladığını söyleyebiliriz. Schutz bilimsel bilginin nesnelliği ile sağ-duyusal bilginin öznelliği arasında sürekli bir tercüme faaliyeti önerir (Schutz, 1967, s. 141; Schutz, 1973, s. 6). Parsons ise Schutz’un düşünümSELLİK vurgusunu bilimsel yaklaşımlara bir alternatif üretme çabası olarak görür. Bu durum onun ait olduğu bilim geleneği için katlanılamazdır: *“Aktörün kendisi hakkında öz-bilinçsel olarak bildiklerinin ontolojik gerçeğe diğerlerinin eylemleri hakkındaki gözlemlerden edilen bilgiden daha yakın olduğuna inanmak için herhangi bir sebep göremiyorum”* (Grathoff, 1978, s. 90). Bu tutum, Parsons’ın yazışmalarda Schutz’u bilimsel alanın dışında, felsefi ve metodolojik bir söylemin mensubu olarak konumlandırmasının ardındaki temel sebeplerden biridir.

3.3. Ampirizm Problemi

Parsons ve Schutz arasındaki yazışmaların en gerilimli tartışma noktalarından biri de eylem kuramlarını ampirik verilere uyarılama problemidir. Schutz, Parsons’ın Toplumsal Eylemin Yapısı hakkındaki değerlendirmesinde kitabı soyut ve teorik olmakla, yani ampirizm eksikliğiyle eleştirir. Parsons ise cevap mektubunda, Schutz’un ampirizm eksikliği eleştirisini, kitabında tartışılan konuları yeterince anlamadığının bir kanıtı olarak gösterir ve bu yorumların bilimsel söylemin dışında yer aldığını şu sözleriyle savunur: *“Kitabımın en önemli yanı, sadece soyut genellemeler aracılığıyla kuram ve*

metodoloji ile ilgili düşünceleri tartışmak değil, ampirik fenomenlerin ve bunlar hakkındaki genellemelerin yorumundaki özgün ve mutlak problemler ile ilgili olmasıdır” (Grathoff, 1978, s. 67).

Parsons’a göre Schutz’un fenomenleri genel geçer bir açıklama içinde tanımlamayı kabul etmeyen (yanlış) bilim anlayışının, ampirizm konusunda bazı çıkmazlara sapması kaçınılmazdır. Ampirik veriler, kuramın olgular arasında kurduğu sürekli bağıntıların birer göstergesidir (Grathoff, 1978, s. 72). *Toplumsal Eylemin Yapısı*’nda ispatlamaya çalıştığı gibi, klasik sosyologların kavramsal şemaları, ampirik problemlerin çözümlenmesinde ortak bir araştırma programının doğuşuna imkan tanır. Pareto, Durkheim ve Weber gibi isimlerin eylem teorileri, iradeci eylem kuramının temellendirdiği şekilde bir anlamlandırma sistemine bağlanır. Parsons, Schutz farklı bir bilimsel eylem kuramı geliştirdiyse ve klasik sosyologların bakış açısı onun paradigmasına yakınsa bu iddiasını somut örneklerle kanıtlaması gerektiğini şöyle dile getirir: “*Durkheim, Marshall, Pareto ve Weber’in çalışmalarının sizin kullandığınız anlamda yönelim sistemleri olarak yorumlanabileceğini ileri sürüyorsunuz. Bununla birlikte bunun nasıl doğru olduğuna yönelik tek bir örnek vermiyorsunuz ve her şeyden öte onları yorumlama biçiminiz benimkinden herhangi bir farklılık arz etmiyor. Bu benim için ampirik problemleri yadsıdığınızın çarpıcı bir örneğidir*” (Grathoff, 1978, s. 84).

Schutz, Parsons’ın eleştirilerine verdiği yanıtta, kuramının ampirik problemleri yadsıdığı iddiasını tamamen reddeder. Ona göre Parsons’ın bu tür bir iddiada bulunmasının sebebi, farklı bir metodolojik geleneğe gelmesidir. Parsons’ın mensubu olduğu, ölçülebilir olanı gerçek kabul eden Anglosakson geleneği; Schutz’un, ampirik olanın spekülasyon bir tartışma zemininde tanımlandığı Alman geleneğinden farklı bir ampirizme dayanmaktadır. Schutz’a göre Alman sosyal bilim geleneği için, ampirik veriler kuramsal açıklamaların simetrik bir karşılığı olarak kuramın geçerliliğini kanıtlamazlar; onlar kuramın sınırlarının dışında kalanlara gösterilen özel duyarlılığın etkisindeki kavramsal formasyonlardır. Ampirik olgular, teorinin geçerliliğini kanıtlamaktan çok teori tarafından kurulmuştur. Schutz, kendi ampirizm tanımının Parsons’inkinden farklı olduğu için ampirik yoksunluk suçlamasıyla damgalandığını ileri sürer ve kitabı ile ilgili suçlamaları kabul etmez: “*On iki yıllık titiz bir araştırmanın sonucu olan bu kitap, sizinle ampirik kullanım için kuramsal bir çerçeve geliştirmek amacını paylaşırsa da, elbette ki, sizinkinden farklı bir bakış açısından hareket eden bir toplumsal eylem kuramıyla bütünleşiyor*” (Grathoff, 1978, s. 96).

Schutz araştırmalarının ampirik geçişliliğini sürekli dikkate alan bir çalışma prensibine sahip olduğunu belirtir. Gündelik ilişkilerin öznel anlamlandırma süreçlerini yorumlamayı amaçlayan analizlerinin yakın çevresinin bilimsel çalışmalarına yaptığı katkılardan bahsederek, Parsons’ın ampirik örnek talebini karşılamaya ve onun, bir bilim adamı değil de filozof olduğuna yönelik “pejoratif” iddiasını şu ifadelerle çürütmeye çalışır: “*Ulaştığım sonuçları sosyal bilimlerin en somut problemlerine uyarlayarak sürekli onları kontrol etmeye çalışıyorum ve düşünme biçiminin gündelik bilimsel çalışmalarında bazı arkadaşlarıma yardımcı olduğumu gördüğüm için memnunum. Bundan hali hazırda ve hiçbir zaman ontolojik bir dogmatist olmadığımı göstermek için bahsediyorum ve sanırım kitabımın hiçbir okuyucusu da böyle bir sonuca ulaşmamıştır*” (Grathoff, 1978, s. 103).

Yukarıdaki alıntıdan da görüleceği üzere Schutz, karşı cevabında, somut bir ampirik örnek vermez. Buradaki ifadelerden hareketle, Schutz’un ampirizm tanımının bilim öncesi bilgi, daha doğrusu sağ-duyu bilgisi hakkında, bir farkındalık yaratmaya işaret ettiği söylenmelidir. Schutz, olguları nedensel bir açıklama çerçevesinde değerlendirmek, kontrol etmek ve yönlendirmekten ziyade, öznenin verileri bilimsel açıklamalara nasıl ve neye göre dahil ettiği ile ilgilenen bir ampirizm anlayışına sahiptir. Fakat burada ilginç olan Parsons’ın da bütün vurgusuna rağmen *Toplumsal Eylemin Yapısı*’nda kendi eylem kuramının olgulara nasıl uyarlanacağına dair tek bir örnek vermemesidir. Bunun yerine Parsons, klasik sosyologların çözümlenmeye çalıştığı temel ampirik problemlerin kavramsal şablonuna işaret etmekte

ve onların uğraştıkları devlet, iş bölümü, ücret gibi çeşitli ampirik problemleri iradeci eylem kuramının ortak araştırma programının bir ürünü olarak yeniden temellük etmektedir.

Tarafların ampirik problemleri soruşturdıkları yazıları, mektuplaşmalarından çok daha sonra ortaya çıkacaktır. Parsons'ın ampirik problemlere yönelik ilgisi, 1950'li yıllarda bütünleştirici sistemler kuramına dayalı işlevselci araştırmalarla meyvesini verirken, Schutz'un sağ-duyusal deneyimleri soruşturan çalışmaları 1960'tan sonra bilinirlik kazanacaktır. Ampirizm problemi hakkında yaşadıkları anlaşmazlık aslına bakılırsa farklı araştırma geleneklerinin dışsal fenomenler hakkında yaptığı çözümlerinin bir neticesidir. Sosyal bilimsel araştırma geleneği içinde Parsons, 20. yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal verilerin genel trendlerini ve yapısal ilişkilerini analiz eden anket (*survey*) tipi nicel araştırmaların kuramsal önceliklerini formüle ederken, Schutz 20. yüzyılın ikinci yarısındaki aktörün bilincinin sosyal ilişkilere yüklediği alt anlamları ortaya çıkarmayı amaçlayan içe bakışçı nitel araştırmaların önceliklerini formüle eder. Bu noktada Parsons ve Schutz arasındaki ampirizm tartışması bir bakıma nitel ve nicel yaklaşımlar arasındaki gerilimin metodolojik sebeplerine ışık tutar.

4. YAZIŞMALARIN İÇERİK ANALİZİ

Parsons ve Schutz'un yazışmalarında analiz edilmesi gereken başka bir nokta da yazarların birbirlerini konumlandırma pratikleri, kullandıkları repertuarlar ve düşüncelerini ifade ederken tercih ettikleri retorik kalıplarıdır. Analizi yapılmaya çalışılan söylem parçaları ikincil bir dile tercüme edilip aktarıldığı için ana dilin kendine has vurguları ve kelime oyunları tam olarak yansıtılamamaktadır ancak gerek Schutz'un ana dilinin Almanca oluşu, gerekse Parsons'ın kullandığı bilim dilinin soyut ve kuru bir anlatıma sahip olması metinlerin retorik derinliğinin ikinci plana atılmasına neden olmuştur. Bu durum yazarların birbirleri hakkındaki yargılarının dolambaçlı bir yol takip etmesini engellediği gibi, aralarındaki gerilimin de aleni şekilde fark edilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla burada ifadelerin genel bir dökümünü yapmak yerine, analizimizin amaç ve kapsamını doğrudan karşılayan söylem parçalarına ağırlık verilmesi, yazışmaların temel karakteristiğiyle çelişmeyecektir.

4.1. Konumlar ve Etiketler

Tartışma boyunca Parsons'ın Schutz'u konumlandırma tarzında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Hatta 1974 tarihli yazısında bile Parsons, Schutz'un eylem anlayışına karşı mesafesini korumayı tercih etmiştir. Bununla birlikte Schutz'un Parsons'dan beklentilerinin yazışma sürecinde yavaş yavaş değiştiğini ve son olarak tam bir hayal kırıklığı ile sonlandığını ileri sürmek abartı olmayacaktır. Yazarların üslubu ve kelime tercihlerinde söz konusu konumlandırma farkı doğrudan etkilidir.

Schutz'un Parsons hakkındaki izlenimleri başlangıçta fazlasıyla olumludur. Yazışmalardan anlaşıldığı kadarıyla Parsons ve *Toplumsal Eylemin Yapısı*'ndan LSE'deki tanıdıkları vasıtasıyla haberdar olan Schutz, kitaba büyük bir önem atfeder. Nazi baskısı nedeniyle ailesinin ve dostlarının sıkıntılı olduğu bir dönemde bile Schutz'un *Toplumsal Eylemin Yapısı* ile yoğun bir şekilde meşgul olur. *Economica*'nın yazı teklifini hemen kabul eder. Hayek ile kitabın hangi noktalardan ele alınabileceği konusunda fikir alışverişinde bulunur. "1939 yılının yaz aylarını mütemadiyen bu kitapla uğraşmaya ayırarak (...) üç defa yeniden kaleme aldığı" yirmi beş bin kelimelik devasa bir yazı ortaya çıkarır (Garthoff, 1978, s. 97). Aynı zamanda ana dilinin İngilizce olmamasının anlatım kaynaklı yanlış anlamalara sebebiyet vereceğini öngörerek, İngiliz dostlarından dil ve anlatım açısından yazısını tetkik etmelerini ister. Schutz için Parsons'ın kitabı iki sebeple önemlidir. Birincisi kitabın Anglosakson dünyaya, kıtanın metodolojik geleneğinin yetkin bir tanıtımını yapmasıdır. Ona göre kitap, Amerikan sosyal bilim kamusunun aslında pek bir fikre sahip olmadığı Weberci sosyolojiyi 'mükemmel bir tanıtım'la sunmaktadır (Grathoff, 1978, s. 97). Schutz'un Parsons'ın çalışmasını Amerikan ve Avrupa

sosyoloji geleneklerinin ortak hareket etmesi için büyük bir adım olarak değerlendirdiği söylenebilir. İkinci olarak, Parsons'ın çalışması, Schutz'un kendi sosyolojik anlayışı açısından da oldukça kıymetlidir. Schutz, *Toplumsal Eylemin Yapısı'nın Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi'nin* "bittiği yerden başladığını" (Grathoff, 1978, s. 97) düşünür. Yani *Toplumsal Eylemin Yapısı* özellikle öznel bakış açısı tarafından anlamlandırılan eylemin nasıl örgütleneceğine analitik bir zemin sağlayabilir.

Parsons'ın ifadelerinden onun da Schutz'un kitabıyla, onun kadar olmasa da, ilgilendiği anlaşılmaktadır. Parsons, 1932 yılında yayımlanan *Toplumsal Dünyanın Fenomenolojisi'*ne 1937 yılında bir 'göz gezdirir.' Kitap, metodolojik ve felsefi problemleri işleyiş tarzı açısından ilgi çekici ancak toplumsal eylemin kuram ve ampirizm bütünlüğüne dayanan bilimsel bir açıklamasını sağlamadığı için sosyolojik açıdan beyhude bir çalışma gibi görünür. Bu düşüncesini şöyle ifade eder: "*Birkaç yıl önce elime geçtiğinde onu kısa kısa okudum ve oldukça ilgi duymakla birlikte kitabımın gelişim safhasında çalıştığım problemler için birincil bir öneme sahip olduğunu düşünmedim*" (Grathoff, 1978, s. 108). Parsons, Schutz'un eylem kuramını bilimsel alanın değil, metodoloji sahasının bir ürünü olarak konumlandırmaktadır. Parsons'ın asıl ilgilendiği, felsefi bir spekülasyon yapmak değil, toplumsal fenomenlerin sosyolojik analizini gerçekleştirmektir. Kısacası, Parsons'ın gözünde kendisi bir 'bilim adamı/sosyolog', Schutz ise bir 'filozof/metodolog'tur. Bu bağlamda Parsons'a göre Schutz ile arasındaki anlaşmazlık farklı felsefi geleneklerin yarattığı terminolojik bir farklılıktan değil, ayrı sahalarda temsilcileri olmalarından kaynaklanmaktadır. Parsons bu konuda şunları söyler: "*İlgi alanınız hakkındaki kısmî cehaletimin farklılıklarımız için yeterli bir açıklama olduğunu sanmıyorum. Belirli ampirik problemler üzerinde analizinizin sürdürülebileceğini kesin kanıtlarla bana gösterirseniz, ikimiz arasında inşa edebileceğimiz mükemmel bir köprünün varlığını kabul etmeye hazırım*" (Grathoff, 1978, s. 108).

Parsons'ın kullandığı köprü benzetmesi, iki düşünürün ayrı dünyaların sakinleri olduğu yargısının bir kanıtıdır fakat burada asıl ilginç olan ve Parsons'ın kendince üstünlüğünü gösteren, aralarındaki mesafenin öncelikle Schutz'un teşebbüsleri ile kapatılması gerektiği imasıdır. Parsons yarı kapalı ifadelerle muhatabını bilim sahasında kendini kanıtlamaya davet etmektedir.

Aldığı üç uzun mektubunun ardından Schutz'un Parsons hakkındaki izlenimleri değişmeye başlar. Parsons'ın karşı cevaplarının aslında böyle bir niyeti olmamasına rağmen onu 'düşmanca bir konuma' yerleştirdiğini belirtir (Grathoff, 1978, s. 95). Parsons'ın asıl tartışılması gereken hususları önemsiz saydığını ifade eden Schutz, onun dışlayıcı tavrına karşı kendini savunma ihtiyacı duyar. Öncelikle Amerika'ya yeni gelmiş olmasının, bilim sahasında yeni olduğu anlamına gelmeyeceğini dile getirir (Grathoff, 1978, s. 96). En az Parsons kadar bilimsel alanın gereklerinin farkında olduğunu ima eden savunmasında ikinci noktayı Parsons'ın yaptığı metodoloji ve bilim ayrımı oluşturur. Burada Schutz'un Amerikan bilim ortamında metodolojinin küçümseyici bir anlamda kullanıldığının farkında olduğu anlaşılmaktadır (Grathoff, 1978, s. 101). Schutz'un metodoloji yerine *Wissenschaftslehre* ifadesini kullanması ilgi çekicidir. Söz konusu kelime tercihi, metodolojinin Amerikan ortamındaki pejoratif anlamına karşı bir tedbir olduğu kadar, ampirik fenomenlerin ve spekülatif tartışmanın aynı zeminde bulunduğu yorumlayıcı kabulün de bir göstergesidir. Kelimenin bu anlamıyla Schutz, Parsons'ın kitabını da sosyal bilimlerin *Wissenschaftslehre'sinin* bir ürünü olarak gördüğünü şu sözlerle belirtir: "*Kitabınızın en büyük katkılarından birinin ampirik fenomenlerin yorumlanması ve genellenmesi hakkında özgün ve zaruri problemlerinden yola çıkan sosyal bilimlerin Wissenschaftslehre'sini inşa etmeyi içerdiğini ilk kabul edenim. Bununla birlikte her iki çalışmanın -size ve bana ait çalışmaların- odak noktasının sosyal dünyanın temel bilimleri için kuramsal bir sistemin ana hatlarını çizmek olduğuna inanıyordum ve hala bu konumdayım*" (Grathoff, 1978, s. 102).

Schutz, Parsons'ın uzun mektuplarından sonra yazdığı cevapta başlangıçtaki olumlu izlenimlerinin değiştiğinin sinyallerini verir fakat aralarındaki anlaşmazlığın terminolojik farklardan kaynaklanmış olabileceği konusunda hala iyimserdir (Garthoff, 1978, s. 101). Bununla birlikte Parsons'ın eylem kuramında birtakım eksiklikler bulunduğunu söylemekten çekinmez. Bilimsel olarak geçerli bir eylem kuramı inşa edilecekse aktörlerin öznel bakış açısını dikkate alan bir analiz yolunun takip edilmesi gerektiğini savunan Schutz, Parsons'ı 'yeterince radikal olmamakla' ve 'kesin gözüyle baktığı bir dizi fenomenin açıklanmaya ihtiyaç duyması'yla eleştirir (Garthoff, 1978, s. 104). Ona göre temellerini klasik sosyologların çalışmalarında bulan iradeci eylem teorisi mevcut haliyle sadece ustaların çalışmaları ile değil, Parsons'ın kitabının başlangıçta vazettiği araştırma programı ile de çelişmektedir (Grathoff, 1978, s. 104). Schutz'un Amerika'da bu konuları tartışabileceği en saygın bilim adamlarından biri olarak gördüğü Parsons hakkındaki izlenimleri yazışmalar sürecinde ciddi şekilde değişikliğe uğramıştır. Öyle ki Schutz, Parsons ile bilimsel bir görüş alışverişinde bulunmaktan vazgeçmiş ve kişisel ilişkilerinin bozulmaması tek temennisi haline gelmiştir. Bu bağlamda Parsons'a değerlendirme yazısının, onun onayından geçmediği müddetçe yayımlanmayacağını garantisini verir.

Parsons ve Schutz'un birbirlerini konumlandırmasının barışçıl bir sonla bittiği düşünülebilir. Parsons, öznel bakış açısını analize dahil etmenin sosyolojik bir eylem kuramının amaç ve kapsamını aştığını ve bu noktada onu yanlış anlamadığını dile getirerek başlangıçtaki konumuna sadık kalırken kişisel ilişkilerine bir zarar gelmeyeceğini ve müsait bir zamanda Schutz'un kitabını okuyacağını vaat eder (Grathoff, 1978, s. 109). Schutz, bu durumdan oldukça memnundur. Tartışmanın 'diyalogun zavallı bir ikamesi (Ersatz)' olduğunu düşünen Schutz için dostluklarını sürdürmek bir tartışmayı kazanmaktan çok daha kıymetlidir (Grathoff, 1978, s. 110). Schutz kitabında ve değerlendirme yazısında ele aldığı problemlerin, her ne kadar Parsons onlara bilim sahasında bir yer bahsetmese de, sosyal bilimlerin mutlaka çözmesi gereken konular arasında olduğunu söylemeden edemez. Schutz, önceki mektuplarda genelde terminoloji kaynaklı düşündüğü anlaşmazlığın artık bir perspektif farkından kaynaklandığını kabul etmiş gözükmektedir. İkilinin görüş alışverişi, Schutz'un 21 Nisan 1941 tarihli mektubu ile son bulur.

Bununla birlikte birbirlerini yerleştirdikleri nihai konum, ortak dostları Eric Voegelin'e yazdıkları mektuplarda çok daha net bir şekilde görülmektedir. Parsons, Ağustos 1941 tarihli mektubunda Schutz ile yaşadığı gerginliğin aslında kültürel bakiyelerinden kaynaklandığını, kendisinin bilimsel muhatabının ise felsefi bir temayülle hareket ettiğini tekrar eder. Tespitini şu ifadelerle sertleştirir: "*Ben bir filozof olmak istemiyorum, bilimsel çalışmalarımın altında yatan felsefi problemlerden de uzak duruyorum. Bununla birlikte Schutz'un da öncelikle felsefi zorlukları çözüme kavuşturana kadar benim anladığım anlamda bir bilim adamı olmak istediğini sanmıyorum. 17. yüzyıldaki fizikçiler Schutz gibi adamlar olsaydı, kuvvetle muhtemel Newtoncu sistem geliştiremeyecekti*" (Lequire, 2013, s. 36).

Parsons, bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, Schutz'u bilimsel ethosun karşıtı bir düşünür, bir tür skolastizm mensubu olarak nitelendirmektedir. Voegelin'in Parsons'a yazdığı gibi, Schutz'un 'Batılı yaklaşımı' anlaması için zamana ihtiyacı vardır. Parsons, bu 'olgunlaşma sürecini tanımak adına' onunla diyalog kurmayı sonsuza kadar erteler. Schutz'un Parsons hakkındaki nihai değerlendirmesinin de Parsons'inkinden farkı yoktur. Voegelin'e yazdığı 30 Haziran 1945 tarihli mektupta yaşadığı hayal kırıklığını ve neticede ayrı dünyaların insanları olduklarını şöyle dile getirir: "*Parsons'la yaptığım talihsiz yazışmalardan sonra, onun söylediği hiçbir şey beni şaşırtmıyor. O, savaşın gelişi ile birlikte sosyolojik etkinliği vatanperver hizmetlerde bulunan misyoner bir çaba olarak görüyor*" (Wagner, 2011, s. 85). Bu ifadelerin bir yönüyle Parsons İkinci Dünya Savaşında üstlendiği aktif role ve Nazi karşıtlığını kitlelere aşılacak adına yaptığı çok sayıda konuşmaya bir gönderme içerdiği söylenebilir (Gerhardt, 1999). Parsons'ın Schutz'u felsefi jargonu yüzünden bilim sahasının dışında konumlandırması gibi, Schutz da Parsons'ı bir New Deal ideologu olarak değerlendirmektedir.

4.2. Retorik Yapı

Bilimsel yazı dilinin birtakım örtük kuralları vardır. Yargı belirten cümlelerin kişisel kanaatlere değil, kesin kanıtlamalara dayandığı gösterilmeli, iddialar görünüşteki bir mütevazılıkla aktarılmalı, ulaşılan sonuçların yanlışlanabilirliğini ima eden cümlelere sık sık yer verilmelidir. İfadelerin özgün sıfatlardan ayrıştırılması, yargıların gayrişahsi bir üslupla aktarılması gerekir. Böyle bir retorik, metin yazarının metodolojik tercihlerini sakladığı gibi, mensubu olduğu bilimsel cemaatin çıkarlarını da örtbas etmeye hizmet edebilir. Yazışmalarda bilimsel retorik uzun, soyut ve gayrişahsi ifadelerinin onlarca örneğine tesadüf edilmektedir. Bununla birlikte Parsons ve Schutz zaman zaman yaygın bilimsel üslubun dışına çıkar. Bu durumun sebeplerinden biri yazarların düşüncelerini mahrem veya şahsileştirici bir yazı mecrası olan mektup formatında ifade etmeleridir. Ayrıca tarafların ortak bir geçmişten yoksun oluşları, ifadelerindeki niyeti değerlendirmekte bir sıkıntı yaratmaktadır. Yazarların metinlerindeki retorik çarpışmasının birincil nedeni ise söylem evreninin aykırı cemaatlerine mensup olmalarından kaynaklanmaktadır. Parsons'ın soyut ve kuru üslubu karşısında Schutz'un somut, akışkan ve şenlikli anlatımı ait oldukları bilimsel geleneklerin birer yansımasıdır. Bununla birlikte yargıların tasvirindeki kelime tercihleri sadece akademik statülerini değil, karşılarındakinin sosyolojik söylem içindeki konumu hakkındaki kanaatlerini de gösterir. Kullandıkları sıfat ve zarfların keskinliği adeta tarafların birbirlerinin kavramsal dünyalarına yöneltmiş gizli birer saldırıdır.

Bilimsel üsluplarına bakıldığında, Parsons'ın daima pozisyonunu koruyan ve muhatabının konumu hakkında ciddi şüpheleri olduğunu belirten bir üslup kullandığı, Schutz'un ise daha yapıcı, ilişki ve iş birliğine açık olduğu ancak kanaatlerini yer yer pedagojik bir üslupla aktardığı söylenebilir. Bu tutumun sadece muhatabına aşina olmadığı bir terminolojiyi tanıtmaktan mı yoksa bu misyon aracılığında kendini daha üst bir konumda tutmaya çalışmaktan mı kaynaklandığı açık değildir. Parsons yazışmalarda akademik çalışmalarının üstünlüğünün farkında olduğunu ima eden bir üslupla hareket eder. Adeta Schutz'un çalışmalarındaki eksik noktaları vurgulayarak kendisini geliştirmesini talep etmektedir. Tam da bu talep ikisinin eşit statüde olmadığı ihtimaline kapı aralar. Parsons'ın Schutz'u başka bir sahanın mensubu olarak değerlendirmesi, kendi kuramını sosyolojik söylemin, en azından Amerika'daki, tek temsilcisi olarak görmesinden kaynaklanıyor olabilir. Hem akademik ortam hem de kullanılan dil konusunda ev sahibi avantajına sahip olan Parsons, konumunu kelime, zarf ve sıfat tercihlerinde hissettirir. Parsons'ın Schutz'un tutumu ile ilgili sık başvurduğu ifadelerin başında 'yanlış anlama', 'yanlış yorumlama' ve 'yeterince anlamama' kelimeleri gelir: "*En ciddi yanlış anlamalarınızdan biri...*" (Grathoff, 1978, s. 69), "*yaptığınız her değerlendirme (...) argümanlarınızın yeterince anlaşılmasına dayanıyor*" (Grathoff, 1978, s. 91). Parsons'ın sıfat ve zarf kullanımları da Schutz'un algısının yetersizliği vurgulayan cinstendir: "*Bence yöntemlerimin kesinlikle yetersiz bir tarifini yapıyorsunuz*" (Grathoff, 1978, s. 73), "*bu büyük sorunun beni kökten yanlış anlamanızdan kaynaklandığına inanıyorum*" (Grathoff, 1978, s. 74), "*Söylediklerinizin çoğu (...) birer eleştiri olarak ezici bir şekilde ya yanlış ya da uygunsuz*" (Grathoff, 1978, s. 78).

Parsons'ın vurguları, soyut retorik kalıplarının kesin yargılar belirten cümleleriyle taçlanır. Her mektupta muhatabının yanlışlığını, kendisinin ise doğruluğunun altını çizen ifadelerle yer verilir. En ilgi çekici ifadelerden biri, Schutz'un tavsiyelerinin önemini kestiremeyen Parsons'ın söz konusu durumu zaman zaman umarsamaz bir dille muhatabına aktarmasında görülebilir: "*Çalışmanızda sürekli olarak kulağa mükemmel gelen konulara temas ediyorsunuz fakat ne olmuş yani (what of it) diye sormaktan kendimi alıkoyamıyorum*" (Grathoff, 1978, s. 67). Parsons, kullandığı üslubun sert ve rahatsız edici bir tonunun bulunduğunu itiraf etmekten çekinmez. Ona göre bunun sebebi, Schutz'un çalışmalarını küçümsemek değil, kendi konumunun temel problemlerini ve ayrı sahalara mensup olduklarını yalın bir şekilde göstermek istemesidir (Grathoff, 1978, s. 106).

Parsons'ın sert ve taviz vermez üslubu karşısında Schutz'un üslubunun oldukça mütevazı, diyaloga açık ve kelime seçimlerinde dikkatli olduğu gözlemlenebilir. Bu durumun birkaç sebebi vardır. Ülkeye yeni gelmiş ve akademik üsluba dair soru işaretlerine sahip olduğu için Schutz, ifadelerinde daha temkinli ve dolaylı bir yol tercih etmiş olabilir. İkinci olarak Schutz'un açık ve yardımsever mizacı (Barber, 2004), Parsons ile barışçıl bir diyalog kurulabileceğine dair bir iyi niyeti beslemiş olabilir. Fakat en önemlisi Schutz'un Parsons'a entelektüel açıdan oldukça kıymet vermesi ve Amerika'daki sürgün yıllarında yalnızlığını paylaşacağı bir dost bulma isteğidir. Bununla birlikte, yukarıda belirttiğimiz gibi, tartışma süresince Schutz'un Parsons'ı konumlandığı yerin değişmesi doğrudan ifade yapılarına da yansır. Değerlendirme makalesinde Parsons'ın kitabının olumlu ve olumsuz yönlerini açık bir şekilde gösteren Schutz'un görüşlerinde, verilen karşı cevaplar sonrasında kısa vadede değişiklik olmaz. İlk değerlendirme yazısı ve diğer iki mektubunda da Schutz, Parsons'ı öznel bakış açısı problemini ele almamakla eleştirir. Parsons'ın kendisini savunma biçiminden oldukça rahatsızdır ve yanlış anlaşıldığını iddia eder. Yine de bu yanlış anlamaya kasıtlı bir tercihin değil, bir talihsizliğin sebep olduğunu düşünmek ister (Grathoff, 1978, s. 95). Schutz, Parsons'ın ifadelerinden kendi çalışmasının küçük görüldüğünü ve istemediği halde düşmanca bir tutum almaya sürüklendiğini sezmeye rağmen (Grathoff, 1978, s. 96) Parsons'la arasındaki gerginliğin yapısal problemlerden değil terminolojik bir farklılaşmadan kaynaklandığını ümit eder (Grathoff, 1978, s. 101).

Gerçekten de Schutz'un Alman sosyal bilim geleneğine dayanan yazım alışkanlığı ve kelime tercihleri Parsons tarafından zaman zaman yanlış anlaşılmıştır. Bu durumun ilginç örneklerinden biri Parsons'ın bir mektubunda Eric Voegelin'e 'naif' (naive) kelimesinin anlamını sormasıdır. Parsons, Anglosakson akademik üslubunda 'budala'ya yakın bir anlamda kullanılan 'naif' kelimesinin Schutz'un ifadelerinde hakaretamiz bir niyet taşımadığını hisseder (Wagner, 2013, s. 45) fakat kelimeye ne tür bir anlam yüklediğini tam kestiremez. Voegelin'in naif kelimesinin fenomenolojik gelenekte aktörlerin doğal tutumlarına karşılık geldiğini belirtmesi (Wagner, 2013, s. 39) sayesinde en azından aralarındaki terminoloji temelli yanlış anlaşılmalardan biri ortadan kalkmıştır.

Bununla birlikte, Schutz'un yaşadıkları anlaşmazlığın bir noktadan sonra sadece lafız farkından kaynaklanmadığını düşünmeye başladığını gösteren birtakım ibareler de mevcuttur. Sondan bir önceki mektubunda toprak beyinin müzik çalışmalarının üzerine büyük bir çarpı atan Bethooven anekdotunu aktarması, Parsons'ın uzlaşma kabul etmez bir tutuma sahip olduğunu düşündüğü şeklinde yorumlanabilir (Grathoff, 1978, s. 106). Aynı şekilde son mektubunda tartışmanın diyalogun yerini alamayacağı ifadesi ("*tartışma, diyalogun zavallı bir ikamesidir*") (Grathoff, 1978, s. 110) bir yönüyle yazışmayı sonlandırıp yüz yüze görüşme ricası anlamı taşır. Bununla birlikte yazarların bu tarihten sonra ne yüz yüze ne de mektup kanalıyla görüşmemeleri oldukça ilginçtir.

5. SÖYLEMİN KURUMSAL İNŞASI

Parsons ve Schutz arasındaki yazışmalar, ilk etapta disiplin içi entelektüel bir tartışmanın meyvesi olarak görünebilir. Bu metinlerde toplumsal fenomenleri ayrı söylemsel gerçeklikler olarak kuramsallaştıran iki farklı anlayış mevcuttur. Schutz ve Parsons, konuyu kendi söylem alanlarına çekerek, karşılarındakinin iddia ve açıklamalarını temel bir dışlama stratejisi ile karşılar. Söz konusu anlayışların doğruluğuna veya yanlışlığına, yalnızca kendi söylemleri karar verdiğinden bu iki yorumdan hangisinin sosyolojik söylemin temsiliyetini üstleneceği arafta kalır. Parsons ve Schutz'un sosyoloji kamusundaki yükseliş ve düşüşleri ya da ana akım (ortodoks) veya marjinal değerlerini belirleyen şey sosyolojik söylemle iç içe geçen diğer söylem alanlarındaki değişikliklerdir. Bir söylem kendi doğruluk önermelerine, tarif ve yargılama ölçütlerine sahip bir özerk alanda meydana gelir ve dışarıyla ilişkilerini, alanın 'koruyucu kuşağının' imkanları çerçevesinde yürütür. Disipliner temsiliyet söylemler arasında el değiştirdiğinde, bu değişikliğin peşi sıra, diğer disiplinler tutumları da sorgulanır hale gelir

(Gouldner, 2015; Psathas, 2004). Parsons ve Schutz'un sosyolojik görüşleri, bunlara eşlik eden toplum tahayyülleri ve analitik yetkinlikleri sosyolojik söylemin yeniden üretim sürecinde, onları farklı pozisyonlara yerleştirmiştir. Görüşlerinin yaslandığı arka planın güncel dünyaya tercümesi disiplin içinde ana akım veya marjinal şeklinde etiketlenmelerine yol açmıştır.

Sosyolojik söylemin Amerika'da İkinci Dünya Savaşı sonrası şekillenişinde Amerika'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan süper güç haline gelişinin büyük etkisi vardır. Amerikan sosyolojisi, modern toplumsal ilişkilerin, Fordist-Keynesgil sistemin temel kabul ve ilkeleri çerçevesinde kurumsallaşmasının bayraktarlığını yaparken, Batılı toplumların Amerikan modeli doğrultusunda yapılanmasını sağlamak ve Batı-dışı toplumların geri kalmışlığını bu modele göre ölçmek sosyolojinin ve egemen sosyoloji anlayışının uzantısı niteliğindeki modernleşme teorisinin ana misyonu olacaktır. Parsons'ın 20. yüzyılın ikinci yarısında hegemonik bir değer kazanması tam olarak bu misyonla ilgilidir. Parsons'ın toplum kuramı sadece Amerikan modelinin kurumsal bütünleşme arayışlarına hizmet etmez; kuramsal tercihleri doğrudan Amerika'nın 'tarihsel istisnailiği' ve temsil ettiği toplum modeline duyulan inanç ile oluşur. Dolayısıyla yapısal işlevselcilik sadece sosyolojik bir açıklama tarzı değildir aynı zamanda 1945 sonrası Amerikan hegemonyasının hedeflerine bilimsel tarafsızlık ilkesi ile refakat eden bürokratik bir duruştur. Harvard çevresinin Savaş Sonrası dönemde bürokrasinin üst kademelerinde yer alması yapısal işlevselciliğin bürokrasi ile iş birliğini örnekler. Schutz'un ise Alman kültürel ikliminin mensubu olması, Amerikan akademisinin bürokratik sosyolojisi içinde kabul edilmesini zorlaştırır.

Schutz her ne kadar Nazi baskısından kaçsa da Amerikalı meslektaşları tarafından bir Alman olarak değerlendirilmiştir. Amerika'da savaş sürecindeki Nazi karşıtlığı aynı zamanda Cermen kültürüne karşı rahatsızlığın (*anti-German sentiment*) da pekişmesine neden olmuştur. Dolayısıyla Viyana doğumlu bir "kültür insanı" (*Kultur Mensch*) olarak Schutz, milliyetçi ve ilerlemeci bir felsefenin etkisindeki Amerika için bir olağan şüphelidir. Aynı zamanda Schutz'un geldiği kültürel iklimde edindiği ilerlemecilik eleştirisi Amerika'nın tarihsel misyonuna büyük bir inanç besleyen akademik çevre ile aralarında kapanması zor uçurumlar açacaktır. Voegelin'e yazdığı mektupta Parsons'ın Schutz'u, felsefe batağına saplandığı için ilerlemeye karşı çıkan bir gerici olarak değerlendirmesi (Wagner, 2013, s. 36) aslında dönemin sosyolojik söylemindeki genel algıyı yansıtmaktadır. Schutz'un uzun süre akademi dışı işlerle geçinmesi bu genel akademik algının bir sonucu olabilir.

Amerikan-Alman geriliminin yarattığı politik atmosferin tek başına ele alınamayacağı ortadadır. Parsons ve Schutz'un mensubu olduğu sosyolojik söylemler arasındaki kapanmaz fark, 20. yüzyılın ilk ve ikinci yarısındaki toplumsal ajanda ile doğrudan ilişkilidir. Sosyologların disiplin içindeki yükseliş ve düşüşleri, güncel toplum projelerinin başarı ve başarısızlıklarının yarattığı sosyolog imgesi dikkate alınmadan anlaşılabilir (Gouldner, 1968; Calhoun & Antwerpen, 2007). Parsons'ın temsil ettiği sosyolog imgesi, ulusal çıkarları bilimin değerden arınmışlık ilkesi ile bir araya getirir. Bu noktada Schutz'un Parsonsçı sosyolojiyi ulusal çıkarların hizmetindeki misyoner bir çaba olarak değerlendirmesi yalnızca kişisel bir eleştiri değildir. Keynesçi siyaset anlayışının merkeze yerleştiği bu dönemde Amerika'daki sosyologlar için işlevselcilik bürokratik hassasiyetlerin içselleştirildiği analitik bir yetkinliktir.

Yapısal işlevselcilik gibi sistem-merkezli yaklaşımlar kendine has bir tür muhafazakarlık barındırır. Parsonsçı yapısal işlevselci açıklamaların Savaş Sonrası dönemde ileri kapitalist ülkelerde gördüğü hüsnükabulün ardında bir anlamda savaşın neden olduğu, kurumsal entegrasyon ve iş birliğini sivil zamanlarda koruma siyaseti yatmaktadır. Sonuçta Parsons'ın disiplin içindeki hegemonik gücü, sadece analizlerinin yetkinliği ve kuram-araştırma bütünlüğüne dayanan sosyolojik bir episteme geliştirmiş olmasından doğmaz. Bu epistemik inşâ; Fordist-Keynesçi söylemin ulus, vatandaşlık, refah ve seküler kültür gibi göstergelerini merkeze alır. Dolayısıyla 1945-60 arasında Schutz'un

referanslarının farklı bir toplum tahayyülüne işaret etmesi veya sosyoloğun sosyolojik bir sürgüne gönderilmesi şaşırtıcı değildir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fordist-Keynesci sistemin üzerine kurulduğu her ilkenin toplumsal hayatta karşılaştığı krizler, sosyolojik söylemin disipliner temsiliyetinde de bir meşruiyet krizini tetiklemiştir. 1960'ların son yıllarında Schutz'un adeta küllerinden yeniden doğması sadece dönemin sistem karşıtı hareketlerinde öğrencilerinin üstlendiği entelektüel rol ile açıklanamaz. Schutz'un bu dönemin sosyolojik söyleminde farklı bir şekilde alımlanmasının, başka bir deyişle yeniden itibar kazanmasının birincil sebebi, özellikle 1950'li yılların muhafazakâr toplum politikalarına gösterilen yeni sosyalist reaksiyonları besleyen kültürel ortamdır. Bebek Patlaması Kuşağı'nın (*baby boomers*) başta Vietnam protestosu olmak üzere yerleşik siyasetin milliyetçi söylemlerine karşı beslediği hoşnutsuzluk, Schutz'un totalitarizm eleştirilerine yönelmeyi kolaylaştırmıştır. Ayrıca Schutz'un sosyal gerçekliği aktörün öznel-arası ilişkiler içinde kendi deneyimini anlamlandırma süreci olarak kabul etmesi de bu yılların bireysel özgürlük ve otantik deneyim arayışları tarafından yeniden alımlanır. Etnometodoloji ve yeni feminist kuram gibi aktör merkezli yaklaşımların öznenin refleksif süreçlerini raporlamayı amaçlayan fenomenolojik ilgileri ile Schutz popüler bir referans haline gelmiştir (Garfinkel, 2015; Smith, 1987). Yeni sosyolog kuşağının bütünleşme yanlısı nicel analizler karşısında takındığı kuramsal muhalefet de, araştırma evrenini gündelik yaşam ve mikro ilişkiler alanına kaydırması; Schutz'un Parsons'la tartışmalarında savunduğu farklı ampirizm tanımı ilk kez bir 'sosyal bilimsel program' olarak kabul görmüştür.

SONUÇ

Çağdaş sosyolojiye yön veren yapı-fail, sistem-yaşam dünyası veya makro-mikro gibi ikilikler (düalizm) aslında toplumsalın eşit olasılıklar evrenindeki iki olasılıktan birinin tercih edildiği gerçeklik tiplmelerinden ibarettir. Günümüzde farklı entelektüel geleneklerden beslenen sosyoloji disiplininde söz konusu ikiliklerin bir kamplaşmadan ziyade karşılıklı bir ilişki ifade ettiği şeklindeki söylem yaygındır. Öte yandan pratikte bir tür orta yolu bulmaya evrilen bu ilişkisellik vurgusu, analizlerin iki kamp arasında daha yakın durduğu fenomenolojik yönelimlerini paranteze alabilmektedir. Bir tarafın diğerinin sınırlarına indirildiği ve böylece kendi bakış açısını kaybedip, diğerinin rengine boyandığı farklı (karma) analiz tarzları sistem lehine aktörün ya da aktör lehine sistemin zaferi ile sonuçlanan bir epistemik dışlama stratejisi ile hareket edebilmektedir.

Bu çalışmada çağdaş sosyolojinin etkinlik güzergahını tayin eden bir tartışma, Parsons-Schutz yazışmaları ele alınmıştır. İki sosyoloğun felsefi kabulleri ve soruşturma tarzları arasındaki farkın birbirlerinin kuramsal angajmanlarını yorumlama ve birbirlerini konumlandırmakta nasıl işlediği eleştirel bir söylem analizine tabi tutulmuştur. Yazışmaların arka planı, içerik ve biçim analizi yanında sosyolojinin disiplinleşme sürecinde ikilinin referans değeri ele alınmıştır. Bu yazılar sosyolojinin disiplinleşme sürecinde zirvedeki ve dışarıdaki yaklaşım ve toplum tahayyüllerinin somut bir resmini sunmakta ve bilim dışı unsurlarla birleştiğinde metodolojik tercihlerin disiplin içinde ne türden güç ilişkileri üretebildiğini kanıtlamaktadır.

Parsonscı yapısal işlevselciliğin ana akım sosyoloji konumundan Fordist-Keynesci sisteminin bütün yanlışlarının üzerine yüklendiği bir günah keçisine dönüşmesi de, Schutz'un sosyolojik sürgününden iade-i itibarla geri dönüşü de sosyolojinin diğer toplumsal söylemlerle iç içe geçmiş bir ilişki içinde yeniden üretilmesinin sonucudur. Bu yeniden üretim süreci bir yandan tedavüle soktuğu yeni iktidar ilişkileri dolayımında söylemi disipline ederken, diğer yandan toplumsal hayatın her zaman eşit olasılıklı bir mahiyette olduğunu gözler önüne serer. Parsons ve Schutz gibi iki neo-klasik ismin sosyolojik analiz hakkında yaptıkları tartışma, kendi içine kapanmış bir sosyal teori yazını baş aşağı

çevirmekle kalmamakta, aynı zamanda yaşadığımız toplumsal dünya hakkında (disipliner) aldatmacalara kapılmaksızın gerçekten düşünebilmemiz için bazı kavramsal araçlar sunmaktadır. Bu yarım kalmış tartışmanın, kendi sosyolojik düşünme biçimimizle geliştirilmesine ihtiyacımız var.

KAYNAKÇA

- Arkonaç, S. (2015). *Psikolojide Söz ve Anlam Analizi*. İstanbul: Ayrıntı.
- Barber, M. (2004). *The Participating citizen*. Albany: State University of Press.
- Balcı, M. (2020). *Gerilimi sürdürmek: Sosyolojik ikilemler üzerine soy-kütüksel bir deneme*. İstanbul: Runik.
- Calhoun, C. ve Antwerpen, J. (2007). Orthodoxy, heterodoxy and hierarchy: 'mainstream' sociology and its challengers, Craig Calhoun (Ed.), *Sociology in America* içinde (367-410), University of Chicago Press, 367-410.
- Coser, L. (1979). A dialogue of the deaf. *Contemporary Sociology*, 8(5), 680-682.
- Etzrodt, C. (2013). The Methodological implications of the Schutz-Parsons debate. *Open Journal of Philosophy*, 3(1), 29-38.
- Foucault, M. (1980). The Confession of the flesh, Colin Gordon (Ed.), *Power/knowledge: selected interviews and other writings (1972-1977)* içinde (pp. 194-228). Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham, Kate Soper (Çev.). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1995). Söylemin düzeni, *Ders özetleri 1970-1982* (Çev. Selahattin Hilav) içinde. (s. 9-39). İstanbul: Yapı Kredi.
- Foucault, M. (1999). Bilginin arkeolojisi, (Çev. Veli Urhan). İstanbul: Birey.
- Foucault, M. (2014). Özne ve iktidar, *Özne ve iktidar içinde*, (Çev. Işık Ergüden-Osman Akınhay). (s.57-82), İstanbul: Ayrıntı.
- Garfinkel, H. (2015). *Etnometodolojide araştırmalar* (çev. Ümit Tatlıcan), Ankara: Heretik.
- Gerhardt, U. (1999). A world from brave to new: Talcott Parsons and the war effort at Harvard university. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 35(3), 257-289.
- Giddens, A. (1979). Schutz and Parsons: problems of meaning and subjectivity. *Contemporary Sociology*, 8(5), 682-685.
- Gouldner, A. (2015). *Batı sosyolojisinin yaklaşan krizi*, (Çev. Mesut Şenol). Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Gouldner, A. (1968). The Sociologist as partisan: sociology and the welfare state, *The American Sociologist*, 3(2), 103-116.
- Grathoff, R. (1978). *The Theory of social action: The correspondence of Alfred Schutz and Talcott Parsons*, Bloomington and London: Indiana University Press.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı*, (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Kabalcı.
- Jäger, S. (2001). Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis. Ruth Wodak and Michael Meyer (Ed.). *Methods of critical discourse analysis* içinde (pp.32-62). London: Sage Publications.

- Kuhn, T. (2021). *Bilimsel devrimlerin yapısı* (Çev. Nilüfer Kuyaş), İstanbul: Kırmızı.
- Lequire, P. and Silver, B (2013). Talcott Parsons and Eric Voegelin: "Correspondence, 1940-1944." *European Journal of Sociology*, 54(2), 1-64.
- Nisbet, R. (1969). The Comparative method, *Social change and history* içinde (pp.189-208), Oxford University Press.
- Parsons, T. (2015). *Toplumsal eylemin yapısı*. (Çev. Adem Bölükbaşı), Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Popper, K. (2022). *Bilimsel araştırmanın mantığı* (Çev. İlknur Ata-İbrahim Turan), İstanbul: Yapı Kredi.
- Psathas, G. (2004). Alfred Schutz's influence on American sociologists and sociology, *Human Studies*, 27(1), 1-35.
- Rehorick, D. (1980). Schutz and Parsons: debate or dialogue?, *Human Studies*, 3(1), 347-355
- Schutz, A. (1967). *The Phenomenology of the social world*. (Çev. George Walsh and Frederick Lehnert), New York: Northwestern University Press.
- Schutz, A. (1976). *Collected papers II: studies in social theory*, Arvid Brodersen (Ed.). Martinus Nijhoff: The Hague.
- Smith, D. (1987). *The Everyday world as problematic: a feminist sociology*, Boston: Nort Eastern University.
- Wagner, G. and Weiss, G. (2011). A friendship that lasted a lifetime: the correspondence between Alfred Schutz And Eric Voegelin, (Çev. William Petropulos), Columbia, University of Missouri Press.